

.....
развития населенного пункта. Главный вывод исследования это то, что накануне Первой мировой войны Винница развивалась скорее как административный, военный, образовательный, культурный центр, чем как экономический и торговый.

Ключевые слова: городской бюджет, налоги, расходы и доходы, Винница.

УДК 94(477.44)«1918»:929 Ліпкін

О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк

ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ЛІПКІНА НА ПОСАДІ ЛІТИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО СТАРОСТИ (1918 Р.)

У статті висвітлено управлінську діяльність О. Ліпкіна на посаді Літинського повітового старости у червні-листопаді 1918 р. як провідника політики гетьманату на тлі подій, що відбувалися в Подільському регіоні. Автори доводять, що ця діяльність засвідчує крах спроб реставрації дореволюційних політичних та соціально-економічних відносин. Спроба розбудови незалежної гетьманської держави методами царської монархії виявилася абсолютно неконструктивною і була відкинута українським населенням.

Ключові слова: Літинський повіт, Літин, О. Ліпкін, гетьманат, австро-угорські війська, повстанський рух.

Всебічне дослідження подій Української революції 1917-1920 рр. передбачає висвітлення органів місцевого управління та їх очільників. У радянський час замовчувалася не лише їх діяльність, а навіть прізвища. Зокрема, це стосується голови адміністрації Літинського повіту О. Ліпкіна в період гетьманату 1918 р. У сучасній українській історіографії зазначене питання не досліджене, хоча окремих аспектів історії революційної доби в регіоні торкалися С. і О. Гусеви [1], О. Завальнюк [2; 3], С. Калитко [4], Р. Коваль [5], О. Кравчук [6] та інші науковці.

Мета статті – розкрити головні напрямки діяльності Літинського повітового старости О. Ліпкіна.

Встановлення гетьманату стало реакцією консервативних верств суспільства України на окремі процеси, що відбувалися внаслідок політичних змін в 1917- на початку 1918 рр. Одним з їх проявів було руйнування значної частини поміщицьких маєтків. Після виснажливих років світової війни, прифронтова Подільська губернія й, зокрема, Літинський повіт (201 сіл, 8 міст і містечок, зокрема, Межирів, Новокосянтинів, Пилява, Стара Синява, Уланів, площа – 2919 кв. верст., населення – 296493 осіб [7]), стали жертвою погромів, ініційованих у 1917 – на початку 1918 рр. солдатами-дезертирами. У лютому – жовтні 1917 р. російську армію залишили понад 170 тис. осіб [8, с. 192]. На Поділлі було розгромлено до 60% маєтків, а в південній частині Літинського повіту – всі панські економії [1, с. 62]. У цей час в повіті налічувалося 128 поміщицьких господарств [9, с. 1010-1011]. Адміністративна влада УНР (повітовим комісаром з 18 жовтня 1917 р. був І. К. Бачинський [10, с. 380]) не змогла зупинити погроми. Подільські поміщики почали боротьбу з селянами силами приватних охоронних підрозділів, а з початку 1918 р. – польських легіонерів, які здійснювали карні експедиції [4, с. 260]. Навесні 1918 р. між ними та селянами спалахнули збройні сутички, одним із епізодів яких був обстріл легіонерами 13 березня 1918 р. с. Дяківці [11, с. 391].

Політичним наслідком погіршення майнового статусу поміщиків стала їх участь у хліборобському русі. До утвореного у Вінниці в листопаді-грудні 1917 р. Союзу земельних власників і сільських господарів (Спілки хліборобів-власників) увійшло декілька поміщиків з Літинщини – В. Гук, В. Данілов, С. Дерсевіль, Е. Кумановський, І. Міщенко, М. Охрімович, Баронч, Цибульський, Добровольський та інші [12, арк. 5; 6, с. 105-107]. В. Данілов, власник маєтку біля с. Микулинець, брав участь у Всеукраїнському хліборобському з'їзді 29 квітня 1918 р., на якому П. Скоропадського обрали гетьманом. Одним з організаторів з'їзду став П. Александров (1863-1919). У 1911-1918 рр. він очолював Подільську губернську земську управу [3, с. 192], у 1917 р. на недовгий час став Подільським губернським комісаром. Він був членом ради і управляючим справами Всеукраїнського союзу хліборобів [13, с. 118, 125]. Один із маєтків Александрова знаходився в Літинському повіті (в с. Степанки [9, с. 1010]).

Українська громадськість неприхильно поставилася до встановлення гетьманату. Не стала виключенням і Літинщина. 9 травня 1918 р. Літинські повітові народні збори опротестували зміну влади [14, арк. 314 зв.]. Земські діячі агітували проти гетьманату на місцях. 15 травня 1918 р. в м. Уланові відбувся з'їзд селянської спілки, скликаний земським гласним Марієвичем [15, арк. 202]. Інший земець – вчитель Кузьминський – агітував проти гетьмана в селах Северинівці, Чернятині та Токарівці [16, с. 41].

Проте 15 травня 1918 р. Літинський повітовий комендант відзначав прихильне ставлення до нової влади більшості населення, змученого «довгим безладьем та анархією» і «тільки невелика частина людей із бувших військових більшовиків, та з різних громадянських діячів, крайнього соціалістичного погляду, якими заповнені всі громадянські організації в повіті, вороже відносяться против нової влади...» [17, арк. 3]. Про продовження антигетьманської агітації повідомляв повітового коменданта начальник Літинської повітової міліції Яворський 21 травня 1918 р.: «темні лица пускають слухи, що Гетьман вибран Австрійцями і Німцями, котрі ніби обороняють цікавості дідичів» [18, арк. 10].

У таких умовах поміщики вимагали зміцнення влади. У листі Подільського союзу землевласників губернському старості С. Кисельову від 22 травня відзначалося: «В Літинському повіті, що перебуває в катастрофічному стані, необхідно [призначити] енергійного старосту. Бачинський зник, [потрібно] замінити інших в Літині» [16, с. 45].

Суспільно-політична ситуація ускладнювалася розформуванням на півночі повіту, в районі Хмільник-Янів-Пиків, австро-угорськими військами (310 полк чисельністю понад 2,7 тис. солдат, 40 австрійських жандармів [19, с. 147]) підрозділів III корпусу польських легіонерів, що було остаточно завершено 9-10 червня 1918 р.

Також австро-угорські війська займалися обеззброєнням населення повіту. 26-27 травня 1918 р. вилучили частину зброї в повітовій охоронній сотні (3 кулемети, 55 рушниць і 30 тис. набоїв [19, с. 142]), а 28 травня обеззброїли населення Літина, також конфіскували зброю зі складів повітового військового начальника [18, арк. 43-45]. Окрім військових ресурсів, відбувалося пограбування австро-угорськими військами продовольства. Так, у травні 1918 р. австро-угорські підрозділи конфіскували в Літинській міській управі 31 одиницю худоби [19, с. 142].

Будь-який виступ проти австрійських військ досить жорстко придушувався. Так, за побиття двох військовослужбовців на с. Дяковці було накладено контрибуцію в 25 тис. крб. [20, с. 244]. 8 червня Літинський повітовий комендант писав про «чутки, що при цих обеззброєннях бувають вбиті з боку селян і, винуждаючи по вороже наговорам сусідів віддавати зброю, австрійці приміняють к селянам питки, наприклад: скручують назад руки і подвішують на стелі...» [19, с. 147].

Одним з перших заходів гетьмана стала реформа місцевих адміністрацій. 16 травня 1918 р. замість посад губернських і повітових комісарів були запроваджені відповідні посади старост. У травні-вересні 1918 р. до їх компетенції, за дореволюційним зразком, було віднесено всю повноту влади у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

За наказом Подільського губернського старости С. Кисельова, Літинський повітовий комісар І. Бачинський 29 травня передав справи Є.П. Нагелю [21, арк. 7]. 11 червня 1918 р. виконувати обов'язки Літинського повітового старости став Олександр Ксенофонович Ліпкін (1862-1932) [21, арк. 1]. Він народився в Санкт-Петербурзі 14 жовтня 1862 р. [22]. Навчався в Полоцькому кадетському корпусі, Павловському військовому училищі та Артилерійській школі стрільби. З 1882 р. – на військовій службі. У 1884 р. отримав чин підпоручика. У чині підполковника командував 4-ю батареєю Стрілецької артилерійської бригади під час японсько-російської війни. У чині генерал-майора командував 57-ю артилерійською бригадою в роки Першої світової війни. 20 березня 1918 р. був демобілізований [21, арк. 10].

14 червня 1918 р. Літинський повітовий староста видав наказ № 1, в якому констатував, що влада гетьмана «має на меті підтримку порядку, права і законності на Україні...», вимагав повернути майно поміщикам і припинити вирубки лісів і потрави полів [23, арк. 11 зв.-12]. Урядові установи та органи самоврядування повинні були ознайомити населення з установчими документами гетьманату і вилучити з публічних місць універсали Центральної Ради. О. К. Ліпкін наголошував: «попереджаю селян, що будь-яка спроба завадити поверненню власників на місцях буде придушена при сприянні міліції, на допомогу якій будуть діяти і австро-угорські війська» [24, арк. 109-110].

Населення негативно реагувало на цей наказ. Зокрема, 25 червня на ярмарку в м. Межирів, «селяни вели себе вороже проти чинів Державної Варти, зривали приказ №1 Повітового Старости і грамоту П. Гетьмана...» [19, с. 167].

Діяльність гетьманської адміністрації супроводжувалася конфліктом з українською військовою владою, представником якої був Літинський повітовий комендант Ю. Коваленко [19, с. 171]. У його підпорядкуванні перебувала охоронна сотня чисельністю 156 осіб [25, с. 364]. 13 червня 1918 р. Ліпкін звернувся до Кисельова із запитом «чи може Повітовий Комендант звертатися з ... оголошеннями до населення повіту і приймати на себе посередництво по врегулюванню всяких непорозумінь між населенням і Австро-Угорськими військами...» [26, арк. 4]. Незадоволення австрійських військових викликало активне збирання Коваленком відомостей про них [19, с. 157]. Австро-угорський генерал Бауковатц вважав, що у Літинській охоронній сотні відсутня дисципліна, деякі особи беруть участь у пограбуваннях населення, а комендант – потурає протигетьманській агітації [26, арк. 26-26 зв.]. Наслідком цього став арешт Ю. Коваленка австрійським комендантом [18, арк. 57].

Одним із перших заходів Ліпкіна було налагодження діяльності новоствореного 18 травня 1918 р. правоохоронного органу – Державної варти. Попередня міліція себе багато чому скомпрометувала. Ще 15 травня 1918 р., перебуваючи на посаді, Літинський повітовий комендант відзначав: «Міліція – це одно тільки жалке прозвіще «влади», в дійсності вона безвладна, і по своєму складу не состоятельна поставити як себе, так і діло на належну висоту» [17, арк. 3]. У листі до Подільського губерньського старости австро-угорський генерал Бауковатц наголошував на необхідності звільнення начальника міліції Хмільника С. Станкевича, якого «ненавидить населення ... по причині хабарництва» [26, арк. 26-26 зв.]. 17 червня 1918 р. Ліпкін призначив керівний склад варти в Літинському повіті на чолі з Ф. Артемишиним [23, арк. 27; 27, арк. 31]. У повіті було 367 вартових [28, арк. 140]. На формування варти певні кошти виділили органи самоврядування. Так, Сальницька міська дума 17 липня 1918 р. асигнувала на утримання дев'яти вартових на 2-е півріччя 322, 5 крб. [24, арк. 154]. Хмільницька міська дума виділила на утримання міського начальника варти 250 крб., а з 1 серпня – 450 крб. [29, арк. 8].

Державна варта розгорнула активну репресивну діяльність проти опозиційних організацій. Переслідувань зазнала промонархічна організація «Общество Красной Точки» (її діяльність була, зокрема, зафіксована у червні 1918 р. в Уланові [19, с. 167]), Бунд (був ув'язнений один з її місцевих лідерів М. Гойхер [1, с. 61]), більшовицькі політичні сили. Більшовицька організація в Хмільнику у травні 1918 р. складалася з 21 осіб, у червні підпільний більшовицький осередок виник в Літині [11, с. 382, 666]). Також переслідувалися українські політичні сили. За агітацію проти гетьмана були арештовані Ольшаківський – голова земельного комітету в Літині [30, арк. 27], 22 червня – В. Лященко – член Центральної Ради [31, арк. 16], у липні 1918 р. – мировий суддя І. Бачинський – один з місцевих лідерів української партії соціалістів-революціонерів [32, с. 276], Д. Головчук, кооператор з с. Радовець, соціаліст-революціонер у якого вилучили 73 екземпляри відозви «Селянська грамота» [33, арк. 239] та інші.

Єдиною політичною опорою гетьманату на Літинщині була Спілка хліборобів-власників, з'їзд якої в Літині було дозволено на 12 червня 1918 р. [34, арк. 93].

Повітові коменданти після підпорядкування гетьманським старостам допомагали владі обеззброювати населення. За пропозицією О. Ліпкіна, повітовий комендант 17 липня вислав 20 кінних козаків для обеззброєння Багринівської та Межирівської волостей [17, арк. 193 зв.-194.].

Арешти працівників органів самоврядування негативно впливали на культурно-освітнє життя. Серед арештованих, за наказом Літинського повітового старости, був письменник Віталій Самійленко [35, с. 255]. Культурно-освітніми справами в повіті опікувався Літинський комісар у справах народної освіти. З 1 лютого 1918 р. цю посаду обіймав М. Гардецький [36, арк. 18].

Літинське вчителство було доволі активне і національно свідоме. У повіті діяла низка «Просвіт» (Літин, Хмільник, Новокостянтинів, Сальниця, Березна, Маньківці, Северинівна, Бруслинів, Лозни, Багринівці, Радовець [37, с. 85, 127, 233, 236, 263]). У жовтні 1918 р. Учительська рада Літинського повіту надіслала привітання новоствореному Кам'янець-Подільському державному українському університету [38, с. 256].

Співробітники Державної варти, як раніше міліції, зловживали своїм становищем. Начальник варти у Старій Синяві побив міщанського старосту Я. Шварцмана. Містечкових вартових обвинувачували в хабарництві [2, с. 82, 154]. Загалом, силові структури гетьманату перебували не на висоті. Після отримання О. Ліпкіним відомостей «про підготовку повстання місцевою повітовою сотнею для звільнення арештованих з в'язниці і влаштування різні», 3 вересня за наказом С. Кисельова повітовий староста обеззброїв сотню за допомогою австро-угорських підрозділів [39, арк. 92].

Складні відносини в гетьманській владі склалися з органами місцевого самоврядування. Арешти земських діячів, зокрема, голови повітової управи В. Ліпканя та її членів, на деякий час призупинили роботу самоврядування [30, арк. 2-3].

Перевірка діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема, в Сальницькій і Хмільницькій міських управах відповідно 14-19 серпня і 22 серпня-4 вересня, порушень не виявила [24, арк. 155-155 зв.]. Але, загалом, земства переживали фінансову кризу. Літинська повітова управа звернулася до Міністерства внутрішніх справ з проханням про виділення позички у сумі 700 тис. крб. Влада погодилася надати позичку в сумі 350 тис. крб. [40, арк. 74].

Гетьманська влада прагнула до формування нового складу органів самоврядування. Ухвалені 5 вересня і 2 жовтня 1918 р. закони «Про проведення виборів губернських і повітових земських гласних» (1918 р.) і «Про зміну діючого статуту громадського управління міст» вносили обмеження до попереднього принципу загального голосування. Відновлювалася трьохступенева куріальна система виборів на основі майнового цензу. Чисельність гласних міської думи Літина встановлювали в кількості 24 осіб, Сальниці – 34, Хмільника – 30, повітових земських зборів – 60. Розпочалася підготовка до виборів. Губернський староста С. Кисельов задовольнив прохання Літинської повітової комісії з виборів органів самоврядування про надання їй членам платні з державних коштів [3, с. 63].

Найбільш важливим внутрішнім питанням гетьманату було аграрне. Задекларованого урядом відновлення приватної власності на правових засадах не відбулося. Створені для цього земельно-ліквідаційні комісії не виконали покладених на них завдань. Вони розпочали свою роботу після фактичного повернення землевласникам маєтків. Так, Літинська повітова земельно-ліквідаційна комісія почала діяти 13 вересня [43, арк. 55-55 зв., 56]. Відновлення поміщицької власності проводилося силовими методами. Важливу роль у цьому відігравали австро-угорські війська, які, часто на прохання поміщиків, здійснювали карні експедиції, під час яких накладали на селян контрибуції та реквізиції. Випадки, коли поміщики не стягували з селян контрибуцій, як, наприклад, В. Данілов [41, арк. 6 зв.], були поодинокими. У с. Великий Острожок сталася фізична розправа над селянами, які сплатили по 5 крб. золотом з кожного двору [42, с. 163]. Із селян стягали контрибуції за знищене майно, зокрема, поміщик М. Стемповський зібрав 100 тис. крб. [41, арк. 6 зв.] у с. Вінниківці. В деяких селах селяни безплатно відробляли поміщикам втрати, працюючи 3 дні на тиждень [20, с. 245].

У зв'язку з відновленням поміщицького землеволодіння, Літинський повітовий комендант 21 липня 1918 р. констатував незадоволення селян відміною земельної реформи, наводив вислів селян, що їм «нічого не треба, а тільки давно бажанної землі» [17, арк. 193].

Здійснюючи каральні функції, австро-угорські підрозділи певну частину контрибуцій передавали гетьманській владі. Зокрема, на початку липня 1918 р. в управління Літинського повітового старости було передано 1 тис. крб. – штраф за потрави мешканців с. Зозулинці, 500 крб. – штраф за потрави в маєтку Чайковського в с. Багринівці [23, арк. 71, 71 зв.].

Реакцією селянства на таку аграрну політику стали виступи проти поміщиків. Поширення набули масові потрави хліба селянами [16, с. 46] та напади на поміщиків. Так, у червні 1918 р. селяни в с. Погурцях спалили будівлі поміщика Білобжицького [33, арк. 119], а його самого 1 липня було вбито [42, с. 163]. Був вчинений напад на мешканку хутора «Мастіцького» баронесу К. Шитинюф-Шель [44, арк. 187].

Реставрація дореволюційних соціально-економічних відносин супроводжувалася позаекономічними примусом селян до сільськогосподарських робіт. Про це засвідчує наказ О. Ліпкіна від 6 липня 1918 р. [23, арк. 93 зв.]. Здійснюючи 28 липня – 2 серпня об'їзд північної частини повіту О. Ліпкін констатував: «Настрій населення задовільний, місцями – добрий». Староста зауважив нормальний перебіг збору врожаю, який був посереднім [23, арк. 97].

Восени 1918 р. посилилася внутрішньополітична криза в Німеччині та Австро-Угорщині, що відобразилося на стані військ. 4 листопада 1918 р. заворушення і розклад

.....
австрійських частин був зафіксований в м. Межиріві [2, с. 92-93], а 5-6 листопада – в м. Літині [45, с. 403-405]. Також посилювалися селянські виступи. 12 листопада 1918 р. селяни зруйнували маєток в с. Пеньківка Літинського повіту [45, с. 415] і вбили економа Е. Дзинського [46, арк. 5]. До них приєдналися повстанці з сіл Балин, Брусинів, Яцков, Іскриня [45, с. 421]. Зауважимо, що в с. Пеньківка і Яцкові родині Холоневських належало 4 609 десятин землі [9, с. 1010]. Цей виступ було придушено. За цих обставин гетьманська влада прагнула посилення силових структур. 12 листопада 1918 р. в Літині було створено Добровольчу дружину на чолі з капітаном В. Ключником [23, арк. 127].

Виступ Директорії УНР радикально змінив політичну ситуацію. Почалося обеззброєння Державної варти, зокрема, в Уланові [2, с. 93]. Втім, перша спроба встановлення влади Директорії у Літині 19 листопада була невдалою. Державна варта її не визнала [47, № 157. – 26 ноября. – С. 2]. 5 осіб, відправлених для проголошення переходу влади до Директорії УНР, були арештовані повітовим старостою [47, № 152. – 20 ноября. – С. 2]. Лише 27 листопада в «Літин прибуло із Вінниці Республіканське військо, яке і зайняло місто без бою» [48, Ч. 1. – 29 листопада. – С. 2]. Припускаємо, що це були підрозділи Я. Гальчевського, який сформував Окремий Літинський курінь [32, с. 355]. Командиром гарнізону він призначив Я. Шепеля [5, с. 10]. Літинським повітовим комісаром став В. Ліпкань.

Подальші обставини життя О. Ліпкіна відомі фрагментарно. Так, у 1921 р. він проживав у Кам'янці-Подільському і перебував на обліку радянських спецслужб, у 1924 р. – арештовувався за звинуваченням в організації декількох карних експедицій в період гетьманату [49, с. 176]. За іншими відомостями – працював викладачем в різних військових училищах і школах [50]. Помер у 1932 р.

Отже, діяльність О. Ліпкіна на посаді Літинського повітового старости як провідника політики гетьманату зазнала краху. Спроба розбудови гетьманської держави методами царської монархії виявилася абсолютно неконструктивною і була відкинута українським населенням.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусев О. В. Історія Літина. З найдавніших часів до початку ХХ ст. / О.В. Гусев, С.О. Гусев– Вінниця: ТД «Едельвейс і К», 2004. – 90 с.
2. Завальнюк О. М. Подільські містечка в добу Української революції 1917-1920 рр. / О.М. Завальнюк, О. Б. Комарницький – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с.
3. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр. / О.М. Завальнюк, В.Б. Стецюк– Кам'янець-Подільський, 2009. – 220 с.
4. Калитко С. Л. Карні експедиції на Поділлі в 1917 – навесні 1918 рр. та участь в них австро-угорської армії / С. Л. Калитко // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 257-266.
5. Коваль Р. Яків Гальчевський. Біографія / Р. Коваль // Гальчевський Я. В. З воєнного нотатника. – К.: Діокор, 2006. – С. 7-30.
6. Кравчук О. М. Спогади В. Данілова про Всеукраїнський з'їзд хліборобів 29 квітня 1918 р. / О.М. Кравчук, Н. М. Марценюк // Роль краєзнавства у соціально-економічному і культурному розвитку регіону: матеріали III Міжнар. наук.-прак. конф. 10-12 жовт. 2012 р. – Вінниця, 2013. – С. 105-107.
7. Календар. Справочна книжка на 1919 р. – Кам'янець-Подільський: Друкарня Когена і Дунаєвського, 1919. – 120 с.
8. Яневський Д. Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського / Д. Б. Яневський. – Харків: Фоліо, 2010. – 284 с.
9. Весь Юго-Западный Край. – Киев, 1913. – 1115 с.
10. Антонишин А. П. Державотворчі процеси на Поділлі в заключний період існування Центральної Ради (лютий-травень 1918 р.) / А. П. Антонишин // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 379-386.
11. Історія міст і сіл. Вінницька область. – К.: Головна редакція УРЕ, 1972. – 778 с.
12. ДАВіО, ф. Р.-207, оп. 6, спр. 22.
13. «Скоропадского я знал с малых лет». Воспоминания графа Д. Ф. Гейдена. 1920-е гг. Публикацию подготовил к. и. н. А. С. Пученков // Исторический архив. – 2012. – № 2. – С. 115-129.
14. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 27.
15. ДАВіО, ф. Р.-1196, оп. 1, спр. 4.
16. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 – грудень 1920): Документи і матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 488 с.

17. ДАВіО, ф. Р-1196, оп. 1, спр. 34.
18. ДАВіО, ф. Р-1196, оп. 1, спр. 33.
19. Східне Поділля в добу Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського (березень 1917-грудень 1918 р.): Збірник документів та матеріалів / Упоряд. К. Завальнюк, Т. Стецюк. – Вінниця: О. Власюк, 2008. – 208 с.
20. Гура А. Селянство Поділля за часів Української Держави / А. Гура / Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т 5. – С. 244-247.
21. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 101.
22. Липкин Александр Ксенофонович // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=5084&PHPSESSID=07041c51376e0f80e189b18ba8fddf2>
23. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 10.
24. ДАВіО, ф. Д.-266, оп. 1, спр. 1.
25. Тинченко Я. Українські збройні сили: березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Я. Тинченко – К.: Темпора, 2009. – 480 с.
26. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 69.
27. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 94.
28. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 6.
29. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 81.
30. ДАВіО, ф. Р.-1543, оп. 1, спр. 4.
31. ДАВіО, ф. Р.-1543, оп. 1, спр. 2.
32. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О. Малюта – К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. – 840 с.
33. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 47.
34. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 139.
35. Алтухова О. Освітні процеси на Поділлі за часів Гетьманату / О. Алтухова // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т 5. – С. 251-256.
36. ЦДАВОУ, ф. 2201, оп. 1, спр. 19.
37. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917-1920): зб. док. і мат. – Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. – 571 с.
38. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2008. – 280 с.
39. ЦДАВОУ, ф. 1216, оп. 1, спр. 76.
40. ЦДАВОУ, ф. 1793, оп. 1, спр. 221.
41. ДАВіО, ф. Р.-207, оп. 6, спр. 24.
42. Маринич В. Наш край в 1918-1920 роках / В. Маринич // Перша Хмельницька наукова історико-красознавча конференція. Матеріали конференції. 23 вересня 2015 р., м. Хмельник Вінницької області. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2015. – С. 162-165.
43. ЦДАВОУ, ф. 2311, оп. 1, спр. 139.
44. ДАВіО, ф. Р.-1196, оп. 1, спр. 19.
45. Гражданская война на Украине 1918-1920. Сб. док. и мат. В трех т., четырех кн. – Т 1. Кн. 1. – К.: «Наукова думка», 1967. – 876 с.
46. ЦДАВОУ, ф. 2207, оп. 1, спр. 1350.
47. Слово Подолі. – 1918.
48. Республіканські вісти. – 1918.
49. Подкур Р. За повідомленнями радянських спецслужб / Р. Подкур – К.: Рідний край., 2000. – 230 с.
50. Ликин // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Липкин>

Kravchuk O.N., Martsenyuk N.N. Oleksandr Lipkin's activities in the position of Lityn district headman (1918)

The article views managerial activities of O.Lipkin as Lityn District Headman in June-November 1918 who supported Hetmanate policy in the events that took place in Podilskiy region. The authors prove that these activities mark the failure in the efforts to restore the pre-revolutionary political, social and economic relations. The attempts to build the independent Hetman State with the help of tsarist monarchy methods proved to be absolutely unconstructive and were rejected by the Ukrainian population.

Key words: Lityn District, Lityn, O. Lipkin, Hetmanate, Austrian and Hungarian troops, rebel movement.

Кравчук А.Н., Марценюк Н.Н. Деятельность Александра Липкина на посту Литинского уездного старосты (1918 Г.)

В статье освещено управленческую деятельность А. Липкина на посту Литинского уездного старосты в июне-ноябре 1918 г. как исполнителя политики гетманата на фоне событий, которые происходили в Подольском регионе. Авторы доказывают, что эта деятельность свидетельствует о крахе попыток реставрации дореволюционных политических и социально-экономических отношений. Попытка строительства независимого гетманского государства методами царской монархии оказалась абсолютно неконструктивной и была отвергнута украинским населением.

Ключевые слова: Литинский уезд, Литин, А. Липкин, гетманат, австро-венгерские войска, повстанческое движение.

УДК 94 (477) «1920/1925» (477. 43/44)

В. Я. Єрмакова

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ В УСТАНОВАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА НА ПОДІЛЛІ У 1920 – ТІ РР.

У статті на основі аналізу джерел та літератури досліджується матеріальне забезпечення вихованців дитячих будинків на Поділлі. Автор аналізує умови в яких проживали діти: ступінь оснащення дитячих будинків, забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям. На основі архівних джерел відтворюється картина повсякденного життя дитячого будинку.

Ключові слова: Поділля, охорона дитинства, дитячий будинок, безпритульність, матеріальне забезпечення, повсякденність.

Проблема дитячої безпритульності є багатоаспектною і обумовлює те, що вона є предметом багатьох наук: педагогіки, історії, соціології. Для комплексного вивчення ефективності способів подолання дитячої безпритульності варто приділити увагу дослідженню повсякденності і побуту дітей в установах соціального захисту в 20-х роках минулого століття.

Дослідження історії повсякденності наразі є актуальним напрямком досліджень українських істориків, аспект повсякденного життя безпритульних дітей присутній в працях С.В. Кульчицького, С.П. Шаталіної, І.В. Іщенка [1]. Вирішення проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності у різні історичні періоди, зокрема й соціалізацію дітей в інтернатних закладах у 20-х рр., розкривають В.Є. Виноградова-Бондаренко, О.С. Парашевіна, О.Ю. Ільченко та ін. [2]. Важливе значення для дослідження обраної проблеми мають опубліковані праці Н.П. Тріпутіної, Т.Б. Букреева і Л.О. Цибуленко [3]. Проте в літературі відсутнє цілісне дослідження, яке відображало б повсякденне життя безпритульних дітей в 1920-х роках на Поділлі.

Звернення до історії умов повсякденного життя безпритульних дітей в 1920-ті роки допоможе знайти інструменти для успішного розв'язання окремих питань у галузі охорони дитинства та уникнути прорахунків у вирішенні цієї проблеми в умовах сьогодення.

Виходячи з цього, мета даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати повсякденне життя безпритульних дітей в установах соціального захисту дитинства на Поділлі у 1920 – ті роки. Джерельною основою для висвітлення даного питання виступають матеріали Державного архіву Вінницької області.

Низка соціальних потрясінь початку ХХ ст. – перша світова і громадянська війни, голод, важке матеріальне становище населення, криза моральності, безробіття обумовили зростання дитячої безпритульності. Дитяча безпритульність стала однією із найгостріших проблем того часу, що потребували ефективного вирішення. Тому у перші роки радянської влади розпочалося створення системи охорони дитинства, яка включала в себе: законодавство з питань охорони дитинства, державні і громадські установи з ліквідації дитячої безпритульності, мережу дитячих будинків для безпритульних дітей і різноманітні види соціальної допомоги дітям.